

Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri I¹ (Osmanlı Dönemi) (1878-1910)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK*

*“Gazete, sunûf-ı muhtelifeye yani havâsa havadis,
avâma ma’arif, esnafa menafi’ vermek gibi nice nice
fevâidi münderic bulunduğundan her ferde ehemm ve
elzendir.”*

Yeni Zaman, 30 Kânun-ı sani 1893

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1878 ile 1910 yılları arasındaki dönemde Kıbrıs Türk basını ile Osmanlı Hükûmeti’nin ilişkilerini ele almaktır. Bu dönemde Kıbrıs İngiliz idaresinde bulunmakla birlikte hukuken Osmanlı toprağı sayılıyordu.

Kıbrıs’ta İngilizce, Rumca ve Türkçe ilk gazeteler, adanın İngiliz yönetimine geçmesinden sonra yayınlanmıştır. Ada hukuken Osmanlı toprağı olduğu için, Osmanlı Hükûmeti zaman zaman Kıbrıs Türk basınına midahale etmiştir. Çünkü bu gazeteler Osmanlı Hükûmeti’nin hoşuna gitmeyecek haber, makale veya yorumlar yayınlıyorlardı.

Sonuç olarak gazete sahiplerinden bazıları Osmanlı mahkemelerinde gıyaplarında yargılanmışlar ve cezalandırılmışlardır. Bazı gazeteler ya kapatılmış veya Osmanlı ülkelerine girişleri yasaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Türk Basını, Osmanlı Hükûmetleri

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the relations between the Cyprus Turkish Press and the Ottoman Governments from 1878 to 1910. In this period, Cyprus was administrated by the British rule but it belonged legally to the Ottoman Government.

* Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Ed. Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Bu makale 1878’den başlayarak 1950’lere kadar olan dönemde Türkiye Hükümetlerinin Kıbrıs Türk Basınına yaklaşımını yansıtan iki makaleden birincisi olup Osmanlı Dönemi Hükümetlerini, ikincisi ise Cumhuriyet Dönemi Hükümetlerini ele alacaktır.

The first newspapers (in English, Greek and Turkish) was published in Cyprus after the British occupation. But unlike the Cyprus Greek Press, The Ottoman Governments intervened occasionally the Cyprus Turkish Press in this period. Because these newspapers published news, articles or comments that the Ottoman Government would dislike.

Eventually, some of the newspapers were judged before the Ottoman courts and sentenced. Some of the newspapers were closed or banned entry into the Ottoman countries.

Key Words: Cyprus Turkish Press, Ottoman Governments

GİRİŞ

1878 yılı Kıbrıs'ın siyasî tarihinde olduğu kadar kültür tarihinde de ayrı bir yere sahiptir. Çünkü "İngilizler Kıbrıs'a gelinceye kadar, Kıbrıs'ta basımevi yoktu. İlk basımevi İngilizlerin gelişinden sonra Henry King and Co. tarafından Larnaka'da kuruldu ve ilk gazete 29 Ağustos 1878 tarihinde yayımlandı. Haftalık olarak yayımlanan bu gazete Kipros/Cyprus adını taşıyordu ve ilk iki sayfası İngilizce, diğer iki sayfası da Rumca idi. Claude Devalal Cobham'ın Bibliografyasına göre, Kıbrıs'ta basılan ilk kitap Archimandrite Kyprianos tarafından yazılan *Istoria Chronologiki tis nisou* (Adanın Kronolojik Tarihi) idi. Bu kitap ilk olarak 1788 yılında *Vendik'de* basıldı ve ikinci baskısı 1880 yılında Larnaka'da yapıldı.²"

Adadaki bu gelişmeler ada Türklerini de etkiledi ve Rumca yayımlanan gazeteler ve dergiler kadar çok olmasa da, Türkçe gazete ve kitaplar basılmaya başladı. Türkçe gazetelerin Kıbrıs dışına gönderildiği de bilinmektedir. 1892 yılı Kıbrıs resmî istatistiklerine göre adada yayımlanan gazeteler şunlardı:

1. The Times of Cyprus, haftalık, İngilizce.
2. The Owl, haftalık, İngilizce.
3. Zaman, haftalık, Türkçe.
4. Kıbrıs, haftalık, Türkçe.
5. Alitia, haftalık, Rumca.
6. Foni tis Kipru, haftalık Rumca.

² Ahmet Cavit, *The British Rule in Turkish Cypriot text-books and Turkish Cypriot text-books in Cyprus, The Cyprus Review, a journal of social, economic, and political issues, Volume:6, Spring 1994, Number:1, s.65;* (Aynı yazar), *Kıbrıs'ta Türkçe Basılmış Kitaplar Listesi, (1878-1997), KKTC Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.2-3.*

7. Salpinks, haftalık, Rumca.
8. Enosis, haftalık, Rumca.
9. Evagoras, haftalık, Rumca.
10. Etnos, haftalık Rumca.³

Kıbrıs'ta Yayımlanan İlk Türkçe Gazete: Ümid

Adada yayımlanan ilk Türkçe gazete **Ümid** gazetesidir ve İngilizlerin adaya gelişinin ertesi yılı olan 1879 yılında yayımlanmaya başlanmıştır.⁴ Gazetenin 1879 yılı sonları ya da 1880 yılı başlarında yayına başladığı düşünülebilir. Gerek sayın Selâhi Sonyel'in İngiliz Devlet Arşivlerinden elde ettiği bilgiler ve gerekse bizim İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde ettiğimiz bir belge böyle bir gazetenin varlığını ispatlamaktadır. Gazete Aleksan Sarrafyan adlı bir kişi tarafından yayımlanıyordu.

Kıbrıs'ta Türkçe olarak yayımlanan bu ilk gazete kısa bir süre içinde İstanbul'daki Osmanlı Hükûmeti'nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Çünkü gazete, 4. sayısında yayımlanan bir yazısında özetle şöyle diyordu:

"Berlin Kongresi günlerinde, Greklerin ve Anadoluluların andırısı (muhtıra) Saffet Paşa'ya takdim edildiği sırada, İstanbul'un o büyük diplomatı, ne gibi bir yol takip etmeyi kestiremiyor ve Kıbrıs'ı Majeste Kraliçe yönetimine vermekle, Türk yönetiminin hem belalardan kurtulacağını ve hem de, bu konuda devletler arasında kıskançlık yaratarak büyük ölçüde yararlar sağlayacağını sanıyordu. Böylece, bu küçük beyinli 'büyük' diplomat, o büyük adayı kurban etmeyi başardı..."

*Son günlerde İstanbul basınında çıkan yorumlara göre Kıbrıs, haklarımızın korunması için verilmiştir; fakat gerçekte yönetim,uygarlık ve özgürlükle gelişen büyük İngiliz yönetimini, bizim için adeta ikinci bir adet haline gelen bulaşıcı rüşvet hastalığıyla etkilemek amacını gütmüştür. Ama, ümitlerimizin başarısızlığa uğradıklarını görerek, oyuncaklarını yitirdikleri için ağlayan küçük çocuklar gibi davranarak, adanın kaybindan acı duyuyoruz.Acı duymanın zamanı geçmiştir... Frenklerin bizden yapmamızı talep ettikleri devrimleri yaparak,geriye kalan topraklarımızı koruyabilirsek, şimdilik geleceğimizi güvenlik altına almış oluruz...bize dedelerimizden kalan mirası, birkaç çilgin temsilci,maalesef heba ediyor."*⁵

Osmanlı Hükûmeti'nin hukuken kendi egemenliğinde bulunan bir ülkede yayımlanan bir gazetede, bu kadar sert eleştirilerin yapılmasına izin

³ Cyprus Blue Book; for the year 1892-1893, (Basım yeri ve tarihi yok), 298-299.

⁴ Selahi Sonyel, *Bir Düzeltme: Kıbrıs'ta Yayımlanan İlk Türkçe Gazete, Yeni Kıbrıs*, Aralık 1985, s.16 .

⁵ Selahi Sonyel, a.g.m, s.16.

vermeyeceği kesindi. Nitekim 1 Şubat 1295 (13 Şubat 1880) tarihli ve zamanın Dışişleri Bakanı Saffet Paşa'nın imzasını taşıyan bir belgede şunlar yazmaktadır:

“Ma’ruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Emr-i âli-i hazret-i vekâletpenahilerine imtisalen bu gün İngiltere sefaretine gidilerek Sir Henry Layard ile iki buçuk saat imtidat etmiş olan mülâkat-ı acızanemde Kıbrıs'ta tab' ve neşr olunan Ümid gazetesinin lagv ve tatili ve muharriri olan Aleksan'ın Dersaadete i'zamını talep ve bunun üzerinde suret-i münasibe ile ısrar olundu.Sefir-i müşarunileyh geçenlerde nezaret-i acizî tarafından yazılmış olan nota üzerine mezkûr gazetenin İngiliz postalarına kabul olunmaması için Lord Salisbury'ye ol vakit telgraf keşide eylediğini beyan ve bugün mezkûr gazetenin lağvını ve Aleksan'ın dersaadete i'zamını yine ba-telgraf Lord Salisbury'ye iş'ar eyleyeceğini vaad ve te'min eylemiş olmağla arz-ı keyfiyete ictisar olundu.Ol babda ve her halde emr ü ferman hazret-i men leh-ül emrindir. 1 Şubat 1295

Savfet”⁶

Osmanlı Hükûmeti'nin bu girişimi sonunda bir kaç ay zarfında gazetenin yayınının durduğu anlaşılmaktadır.Bir süre sonra gazetenin sahibi gazetenin tekrar yayımlanabilmesi için adadaki İngiliz yetkililerden izin talebinde bulunmuştur. İngiliz yetkililer bu talebi olumlu karşılamışlar⁷ ise de her nedense gazete bir daha yayımlanamamıştır. Bunun nedeni belki gazetenin sahibi olan Aleksan Sarrafyan'ın adadan ayrılmış olması olabilir.

Hem Takdir Hem de Tekdir Edilen Gazete: Zaman Gazetesi

Kıbrıs'ta 1879-80 yıllarında yayımlanan Türkçe ilk gazete olan Ümit'i, 1889 yılında yayımlanan **Saded** Gazetesi takip etmektedir.⁸ Ancak bugüne kadar her iki gazetenin de herhangi bir nüshası elde edilememiştir.

Zaman gazetesi 25 Aralık 1891'te yayına başlamıştır ve şu anda KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde bulunan en eski Türkçe gazetedir. İmtiyaz sahibi Tüccarbaşı Hacı Derviş Efendi'dir.Yayın hayatına başladıktan altı-yedi ay kadar sonra gazeteyi çıkaranlar maddî yardım için İstanbul hükûmetine başvurmuşlardır. 2 Muharrem 1310 (26 Temmuz 1892) tarihini taşıyan bir belgeye göre gazete, Kıbrıs'taki müslüman halkı bir fikir etrafında birleştirmek için kurulan “Osmanlı Kiraathanesi”nin amaçlarına hizmet etmek, Kıbrıs Rum basınının iddia ve taleplerine cevap vermek için

⁶ BOA, Tasnif Kodu:Y.PRK.HR; Dosya No: 4 ; Gömlek Sıra No:22.

⁷ Selahi Sonyel, a.g.e, s.17.

⁸ Cemalettin Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı**, (Basım yeri ve tarihi yok).

çıkarılmıştır. Yardım talebinde bulunanlar Mehmet Faik ve Mustafa Beylerdi.⁹

İki hafta kadar sonra 15 Muharrem 1310 (8 Ağustos 1892) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Kıbrıs'ta yayınlanan zaman gazetesine aylık olarak "bin beş yüz kuruş" yardım yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁰

Bu ayrılmadan sonra gazete yayınlarına devam etmiş ve yayınlarından dolayı 1895 yılında İstanbul Hükümeti tarafından ödüllendirilmiştir. 15 Şevval 1312 (10 Şubat 1895) tarihli bir belgeye göre, "...Zaman Gazetesi sahibi Tüccarbaşı... Hacı Ahmet Derviş Efendi bendeleri en kadim menafi-i devlet ve memleket ve saadet hâl-i ebna-yı vatan uğruna malen,bedenen hizmet ve gayrete me'luf ve meftun olduğu gibi cezirede en evvel mezkûr gazeteyi tesis ederek rıza-yı âli-i hazret-i padişahiye muvafık neştiyatı-sadıkane..."¹¹ bulunduğu için kendisine Paşa rütbesi verilmiştir.

1901 yılına gelindiğinde gazetenin arası bir kez da bozulmuştur İstanbul hükümeti ile. Çünkü BOA'nde bulunan bir belgeye göre, "Kıbrıs'ta çıkarılan Zaman gazetesinde bir takım hainane bendler" yayımlanmasına cüret edilmiştir. Bu nedenle "Mezkûr gazete sahib-i imtiyazı Derviş Paşa'nın Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun altmış altıncı maddesinin fıkra-i ahiresine tevfiikan cinayetle ithamına karar..." verilmiştir. Bu nedenle "Hakkında heyet-i ithamiyeden tanzim ve ita olunan.." tutuklama kararının suretleri yayımlanması amacıyla gazete idarehanelerine gönderilmiş ve "ol baddaki evrak-ı ithamiye ve tefarruatının bera-yı muhakeme mahkeme-i cinayete..." teslimi öngörülmüştür.¹²

Adalet Bakanının imzasını taşıyan bu belge 24 Mart 1317 (6 Nisan 1901) tarihini taşımaktadır. Bu tarihten sonra bu gazete nüshalarının olmaması bize bu olayın gazetenin kapanmasına neden olduğunu düşündürmektedir.

Cemaleddin Ünlü'ye göre ise, "Küfzade Asım Bey, Muzafferiddün Galip, Mehmet İrfan Bey Jön Türk'lerden yana ya da Jön Türk yanlısı görülürler. Yayınlar bu yöne dökülünce Yıldız Sarayı bu gelişmelerden kuşkulandır... Derviş Paşa, Paşa'lıktan azledilir. Rütbe ve nişanları geri alınır... Bu durum Tüccarbaşı Hacı Derviş Efendi'yi çok korkutur." Bunun üzerine Derviş Paşa, yazarların yazılarına müdahale temeye başlar ve bundan hoşlanmayan yazarlar gazeteden ayrılırlar.¹³

⁹ Mustafa Haşim Altan, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları*, KKTC MEB Yayını, s.61.

¹⁰ A.g.e, s.64.

¹¹ Mustafa Haşim Altan a.g.e, s.66.

¹² BOA, Tasnif Kodu:Y.PRK.AZN; Dosya No:21; Gömlek Sıra No:78.

¹³ a.g.e, s.22.

Yeni Zaman Gazetesi

Zaman Gazetesine karşı İstanbul Hükûmeti'nin sert tutumu gazeteyi yayımlayanları ikiye bölmüş ve Zaman'dan ayrılanlar 22 Ağustos 1892 tarihinde **Yeni Zaman** adıyla yeni bir gazete yayınlamaya başlamışlardır. Gazetenin imtiyaz sahibi Kufizade Mustafa Asaf Bey'di. Böylece adadaki Türkçe gazete sayısı 2'ye yükselmiştir.

İstanbul Hükûmeti her ne kadar adadaki Türk gazetelerine müdahale ederek onların kapanmalarına neden olmuş gibi görünse de, Kıbrıs'ta Türkçe yayın yapan gazete bulunmasının teşvik edildiği ya da en azından böyle bir düşüncenin varlığı da anlaşılıyor. Çünkü Kıbrıs'ta Türkçe yayın yapan gazeteler, Rumca yayın yapan ve sık sık adanın Yunanistan'a verileceği yolundaki yayınları ile adanın Türk halkını endişeye maruz bırakan Rum gazetelerine, yine basın yoluyla cevaplar vermekte ve adanın Osmanlı toprağı olduğunu savunmaktaydılar. Kıbrıs'taki Osmanlı yetkilileri de bu konudaki şikayetlerini sık sık İstanbul'a bildirirken, dönemin Türkçe gazetelerinde bunlara verilen cevapları da mektuplarına eklemeyi ihmal etmiyorlardı.¹⁴ Bu durum İstanbul'dakilere adada Türkçe yayın yapan gazetelere bir şekilde destek olma sorununu gündeme getirmiş olmalıdır. Çünkü "*Mahkeme-i Temyiz Azasından Hamid Hüseyin bin Salih*" imzasını taşıyan ve Padişaha yazılan bir yazıda "*Kıbrıs'ta tab' olunmakta olan Rum gazetelerine karşı bir islâm gazetesinin ne derece te'siri olacağı geçende arz olunmuştu...*"¹⁵ denilmektedir. Bununla birlikte bu destek herhalde ilgili yayın organının hükûmeti eleştiren bir yayın yapmamasına bağlıydı.

Kıbrıs Gazetesi

Yeni Zaman Gazetesi 6 ay kadar yayımlandıktan sonra adı değiştirilmiş ve **Kıbrıs** adıyla yayımlanmaya başlamıştır. Gazete 1893-1898 yılları arasında yayımlanmıştır. Kıbrıs gazetesi Kıbrıs'taki diğer Türk gazeteleri olan **Zaman** ve **Yeni Zaman** gazeteleri gibi bir yandan Kıbrıs Rumlarının yazılarına cevaplar veriyor ve Kıbrıs Türk toplumunun haklarını savunan yazılar yayınlıyor bir yandan da adadaki İngiliz yönetiminin sağladığı basın hürriyetinden yararlanarak zaman zaman İstanbul hükûmetinin ve taraftarlarının alınabileceği yazılara da yer veriyordu.

Kıbrıs'ta yayımlanan Türkçe gazetelerin Kıbrıs dışında da okuyucusu olduğu ve Kıbrıs dışına gönderildiği anlaşılıyor. Bilhassa **Kıbrıs** Gazetesinde İstanbul'dan alınan birçok mektup yayımlanmıştır. Bu

¹⁴ Nitekim Leymosun (Limasol) Kadısı Hacı Mehmet Efendizade Ahmet Raşit Efendi'nin 18 Kânun-ı sani 1308 (30 Ocak 1893) tarihli dilekçesinin ekindeki 23 Kanun-ı sani 1893 ve 30 Kânun-ı sani 1893 tarihli **Yeni Zaman** gazetesi nüshaları Bkz. BOA, Tasnifin Kodu: Y.PRK.AZN ; Dosya No: 6, Gömlek Sıra No: 54, Tarih 1310-B-22.

¹⁵ BOA, Tasnifin Kodu: Y.PRK.AZN; Dosya No: 6, Gömlek Sıra No: 54, Tarih 1310-B-22.

mektuplarda zaman zaman İstanbul'daki hükûmetin baskısından, kontrolünden memurların yetersizliğinden, hafiyelerden vs. şikâyetler edilmektedir.

1898 yılında, Beyrut Valisi Reşit Bey, İstanbul'a **Kıbrıs** Gazetesini konu alan bir telgraf göndermiştir. "*Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabet-i Celilesine*" hitaben yazılan telgrafnamede şöyle denilmektedir:

"Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabet-i Celilesine,

Kıbrıs'ta çıkan Kıbrıs Gazetesinin iki yüz doksan numarolu nüshasının mündericât-ı muzırresi cihetiyle vilayetçe duhül ve intişarı men' olunduğu ma'ruzdur. 4 Nisan 314.

Beyrut Valisi

Reşid"¹⁶

Kıbrıs Gazetesinin 290 Numaralı Nüshası

Telgrafa konu olan 290 numaralı sayıda acaba ne yazıyordu ki, gazetenin Osmanlı ülkesine girişi yasaklanmıştı? Gazetenin bu sayısına bakıldığında ilk bakışta hükûmeti kızdıracak bir şey görünmemektedir. Ama satır aralarında ilginç ve bir o kadar da tehlikeli şeyler bulunmaktadır. Hükûmetin tepkisinin nedenini anlamak için önce bir sayı öncesine gidelim ve gazetenin 4 Nisan 1898 tarihli 289. sayısının ilk sayfasını birlikte okuyalım:

"Şu son günlerde hükûmetimizin tuttuğu meslek, takip ettiği politika, Avrupa'nın efkârı rahatımızı kaçırılmış ve bunlara ne yolda tedbir yapılması hakkında efkâr-ı acizanemizi beyan etmeğe bizi mecbur eylemişti. Bu hafta aldığımız malumata nazaran İstanbul'da İngiltere sefirine yapılan muamele iki hükûmet arasında bir mukarenet husûlünü ifham eyliyor. Başlı başına hareket etmeyecek isek İngilizlerle beraber olmak mesleğini takip etmek, mahvımızda istifade arayan şimal canavarından elbette iyidir...Manen ve maddeten maliki bulunduğumuz kuvvetimizi, kudretimizi hüsn-i istimal ve muktedir kârazma memurlarımızı müstahak oldukları memuriyetlerde istihdam etmeli, bir takım cahil ve vatan ve millete mazarratı dokunan iktidarsızları... bu hainleri te'dip ile millete muhtaç olduğu terakki ve istifade kapılarını açmalıyız. Maarifi, Sanayii, Ziraati, Ticareti ilerletmek ve esbabına tevessül ederek evlad-ı vatana da muhabbet-i vataniyye ve millîyenin ne olduğunu anlatmalıyız. İmar-ı vatan ve temin-i saadet ve selâmet-i millet ve devlet için ıslahat-ı lâzımeği hemen icra ile düşmanları ağlatmak ve dostları güldürmek, vatani düşmana çiğnetmemek en büyük vasıta olduğundan evliyâ-yı umura farz olan şu vazifenin icrasında tekasül göstermekle elbette kendilerini tel'in ettirmeğe sebep olmazlar ümidindeyiz."¹⁷

¹⁶ BOA, Tasnifin Kodu: Y.PRK.UM; Dosya No: 41, Gömlek Sıra No:94.

¹⁷ Kıbrıs, "Ahval-i Alem", 4 Nisan 1898.

290 sayılı nüshada ise İstanbul'dan gönderilen bir mektup yayımlanmıştır. Bu mektubun altında açık imza yoktur. Sadece (A.M)¹⁸ harfleri yazılmıştır. İlgili mektubun önemli bölümleri şöyledir:

“Tercüman-ı efkâr-ı ümmet oddolunan bir gazetenin de başlıca vazifesi vatan ve milletin hayırhâhı olmak ve mensup olduğu millete ait her türlü taarruz ve haksızlığı ilân ve işa'a ile tarik-i istikametten inhiraf edenlere minhâc-ül hidâyi irae etmek hususunda gayret göstermesi tabiidir. Yoksa bazı gazeteler gibi her uygunsuzluğu muvafık-ı akl-ı tedbir suretinde göstermek gibi bir ar ve şeyni irtikab ile mes'uliyet-i manevîyye içerisinde atılmak hürriyet-i matbuattan mahrum bir memlekette mecbûrî görülürse de nimet-i hürriyetle bahtiyar bir kavim ve memlekette de bu usûl takip edilecek olursa beşerîyyet ve medenîyyetin lekelenmesine hizmet demek olacağından daima nefretle bakmak la'netle yad olunmak lazım gelir.-Cür'etim af buyurulsun.- Bundan akdem ceride-i feridelerinin o dediğim gazetelerden bir farkı olmamak hasebiyle daima nazar-ı tahkir ile görülüşü ahvâl-i tabiiyyeden olup bir aralık elden atıldığı dahi vaki idi. Geçende ehîbbâmdan birisi (Kıbrıs gazetesi makalât-ı hakikat-bînât ve efkâr-ı hükmiyâne neşr etmeğe başlamıştır. Bunların mütalâa-ı mükerreresiyle kesb-i server ve intac eyledim. Hakikaten vatan ve millet-perverlik böylelikle husûlpezîr olur. Yoksa sahte nümayiş, yalan söz dâreyinde bais-i hicabdır.) yollu idare-i kelâm etmesi üzerine zaten bendenizde mevcut olup fakat bir hiss-i nefretle ele alıp okumak istemediğim nüshalara göz geçirmeğe başladım. Serverim arttıkça arttı. Sevincimden çıldıracağım geldi. Nasıl mesrur olmayayım ki. Sevgili vatan ve milletim müdafaa olunarak eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç bulunduğumuz ıslahat-ı dahiliyye hakkında milletin arzusuna göre sözler dizilmiş. Ah! Var olunuz vatanperver beğim. Cenab-ı hak gayretinizi mezdad ve tesirini ihsan buyursun. Hakikaten adliye, maliye, zabıta... beyanınızdan bin kat daha ıslaha muhtaçtır. En ufak bir mesele ile ya zabıtaya veya adliyeye girenler ihkâk-ı hak etmek için bıktıp usanma neticesi olarak her türlü haklarından vazgeçmekle yine yakayı kurtaramıyorlar. Şeriat-ı Muhammedîye taban tabana zıt olan şu hali şeriat hamisi Peygamber vekili olan Padişahımız efendimize ilam-ı ifham ile merhamet-i seniyyelerine müracaat hususunda her adım attıkça önümüze bir sedd-i hail tesadüf ediyor. Birinci, ikinci, üçüncüye mukavemet ve mukabele etmek mümkün olsa bile dördüncüde mahv! edilmek muhakkaktır. Bunlar bir sürü insafsız, hamîyyetsiz kimslerdir ki, menfaat-i şahsiyyelerine bir milleti kurban etmekten belki çekinmezler. Zulüm ile ülfet etmiş olmalıdır ki o vechile ücretten lezet alırlar. (Kimi bir hamîye malik olup dünyaya sergerde) fehvasınca her birerleri bir yere intisab etmişler.

Miletin ah-ı mazlumaneleri bunlara te'sir etmiyor. İnsafa getiremiyor. Allah-ı zülcelâl hazretleri bunlara insaf ve merhamet ihsanıyla biçâre ümmet-i Muhammedi selâmete çıkarsın. Size nasıl teşekkür edeyim ki, arz

¹⁸ Elif ve Mim harfleri.

*eylediğim mazlumların çıkaramadıkları, işittiremedikleri sadayı siz bil-
vekâle hami-i malikimiz padişahımız ile aleme duyuruyorsunuz. Herkesin
ortada bir şey görüp de bil-mukabele neticesini anlayamadığı şeyleri meftur
bulduğunuz millîyetperverlik sayesinde aleme öğretiyorsunuz. Birçok
milletin fikrini açıyorsunuz. Başlarına gelecek felâketi gözleri önüne koyarak
vakt-i hâl müsaid iken teşebbüsât-ı lâzımeye ibtidar eylemelerini kemal-i
nezaket-i vicdaniyye ile tefhim buyuruyorsunuz. Emin olunuz ki milletin gözü
artık küşaddadır. Yalnız Keykâvus gibi bir rehber arıyorlar. Buldukları anda
metbu'-ı müfahhamları halifeleri huzuruna çıkararak başlarına geleni hikâye
ve şimdiye kadar ah ü fîğanlarını sem'-i şâhânelerine i'sal etmeyen hainleri
ta'dad ile cezalanmalarını talep ve vatan ve milletlerinin muhtac olduğu
esbab-ı terakkinin bir an evvel mevki-i fiile konmasını istirham edeceklerdir.
Hele zât-ı âlileri gibi hayrîhâhları tarafından her zaman için ihtar gördükçe
garetleri artacak. Damarlarındaki Osmanlılık kanı elektirik kuvvetiyle
cevelâna başlayacaktır..."*

Mektubun sonuna Kıbrıs gazetesi tarafından düşülen notta ise şunlar yazılıdır:

*"Amalimiz, saimiz millet ve devletimizin şan ve şerefini muhafazaya
acizane çalışmaktır. Bir takım beyinsiz, ağzından çıkan sözü kulağı işitmez
cühelâya sükût ile mukabele şerefimizi artırır. Zât-ı âlileri gibi hayrîhâh-ı
millet olanları selâmet-i millete hadim-i efkârda görmekle müftehîrîz. Biz
kalemen, fikren çalışacağız. Fiilen hareketi erbabına terk etmek de vazifemiz
iktizasındandır.*

*Yalnız şunu bildirmeliyiz ki mesleğimiz sırf hakikate müstenid olup
menfaat ve garaz-ı şahsiyye için isti'mal olunamaz. Doğruyu doğru, eğriyi
eğri olarak gösteririz. Elhamdülillah biz -Kıbrıs heyeti- müslümanız, devlet,
millet ve vatanımıza fart-i muhabbet ve sadakatle hizmet ederiz."*¹⁹

18 Nisan 1898 tarih ve 291 numaralı sayısında ise, "İfade-i Mahsusa" başlığı altında yazılanlar da hükûmetin hoşuna gitmeyecek şeylerdi. Gazeteye göre, Sultan Aziz zamanında memleketin kötü gidişinin önüne geçmek için "Müceddidîn-i Osmaniyye" adıyla bir cemiyet kurulmuştu. Mithat Paşa, Namık Kemal ve Mustafa Fazıl Paşa bu cemiyetin üyelerinden olup Osmanlı adını yüceltmeyi kararlaştırmışlardı. Mustafa Fazıl Paşa bu cemiyeti maddî olarak desteklemiş ve adının bu yüce millet tarafından saygıyla anılmasını hak etmiştir. Paşa'nın kızı "Prences Nazlı Hanım Efendi hazretleri pederlerinden aldıkları terbiye sayesinde bugün bu fikrin şefkatli bir validesi, muktedir ve mühim bir uzvudur."

Namık Kemal Bey için söylenecek söz bulamayan gazete, Mithat Paşa için ise "Mithat Paşa gibi bir vezir daha gelmemiştir." diye yazdıktan sonra şöyle demekteydi:

¹⁹ Kıbrıs, 11 Nisan 1898, s.2.

“İşte... şu zevat-ı muhtereme vatanın selametini milletin saadetini mucib olacak bir ıslahat-ı mükemmelenin icrası için çalışmışlar ve bu arzu ile terk-i hâme-i hayat etmişlerdir. Bugünkü halefleri ise her türlü huzur-ı rahatlarını vatanın selametine kurban etmek gibi seleflerine pey-rev olmuşlardır.”²⁰

Gazeteye göre, bu tür yazılara yer vermelerinin nedeni vatanı, milleti ve devleti düşündükleri için “fikren, kalemen ve kalben” hizmet etmek istemeleridir. Ama “Bir takım alçaklar” bu düşünceleri hükûmete yanlış surette bildirmişler ve Kıbrıslılar hakkında kötü düşüncelerin doğmasına neden olmuşlardır. Halbuki “Kıbrıs ahâli-i islâmiyyesi bir ecnebi idaresi altında yaşadıkları ve hissiyat-ı Osmanîyye ve hamîyyet-i millîyelerini bihakkın muhafaza ederek kendi devlet ve milletlerinin selamet ve terakki-i şan ve satveti için her fedakârlığı icradan çekinmedikleri halde bir takım esafil(aşağılık)²¹ ve sebükmağzanın (beyinsizin) ihbarat-ı hainhanelerine ehemmiyet-i azîme verilerek enva’-ı su’ubat (çeşitli zorluklar) ve ukubat (işkencelere) duçar ediliyorlar.”²²

Fakat bu durum ve yasaklamalar **Kıbrıs** Gazetesinin benzer fikirlere yer vermesine engel olmamış ve **Kıbrıs** Gazetesi bu tür yazılarına bundan sonra da devam etmiştir.

Kokonoz Gazetesi

Kokonoz gazetesi Kıbrıs’ta Türkçe yayımlanmış ilk mizah gazetesidir. Daha önce sözü edilen gazeteler haftada bir yayımlanırken **Kokonoz** 15 günde bir yayımlanmaktaydı. İmtiyaz sahibi Ahmet Tevfik Efendi’dir. 22 sayı yayımlanabilen Kokonoz gazetesinin yayın hayatında bulunduğu dönem 1897 Türk-Yunan Savaşı’nın olduğu döneme rastlamaktadır. Bu savaşta Kıbrıslı Rumlar Yunanistan taraftarlığı yaparken Kıbrıslı Türkler de (özellikle Kokonoz) Türkiye taraftarlığı yapmışlardır. Bu cümleden olarak Kokonoz’da sürekli olarak bir yandan Türkleri ve Türk ordusunu övücü haber, yazı ve şiirler yayımlanırken öte yandan da Rumları yeren yazılara da yer verilmekteydi.

Çok yoğun Türk-Osmanlı taraftarlığı yağmasına rağmen, gazetede yayımlanan kimi yazıların İstanbul Hükûmeti’nin hoşuna gitmediği anlaşılmaktadır. Özellikle 1897 Türk-Yunan Savaşı’nda ele geçirilen –Teselya gibi- yerlerin geri verilmesi söz konusu olduğunda eleştirel yazılar yayımlanmıştır.

Bundan dolayı Yıldız Saray-ı Hümayunu Baş Kitabet dairesinden yazılan 29 Temmuz 313 tarih ve 2633 numaralı “İrade-i Hususiye”de **Kokonoz** için şöyle denilmektedir:

²⁰ **Kıbrıs**, 18 Nisan 1898, “İfade-i Mahsusa”, s.1.

²¹ Parantez içindeki ifadeler bana aittir (MD).

²² a.g.e. s.2.

“Kıbrıs'ta tab' olunan **Kokonoz** nam Türkçe gazetesinin tahdiş-i ezhânı mucip neşriyatta bulunmasına mebni Memalik-i Şahaneye men'-i idhali için icab edenlere tebligât-ı lazıme ve müessire ifası şerefsüdü...”²³ buyurulmuştur. Belgenin arkasındaki ilave yazıdan bu emrin İçişleri, Gümrük, Zaptiye ile Posta ve Telgraf bakanlıklarına iletiildiği anlaşılmaktadır. 29 Temmuz 1313 (10 Ağustos 1897) tarihini taşıyan bu irade-i seniyenin yürürlüğe konması muhtemelen gazetesinin kapanmasında etkili olmuştur. Çünkü gazete 17 Eylül 1897 tarihinde son sayısını yayımlamıştır.

Ahmet Tevfik Efendi bu durumu şöyle anlatmaktadır: “...'**Kokonoz**' namıyla neşretmiş olduğum gazetemde... Yunan muharebesinde asâkir-i Osmaniyyeyi teşci yolunda söylediğim şiirler milletin mazhar-ı takdiri olmuş iken, Padişahımız efendimiz hazretlerinin mucib-i nefret ve gazabı olarak her tarafça men'ine irade buyurmuşlar idi. Ahiren aldığım malumata nazaran **Kokonoz'un** men'ine sebep olan şey Teselya'nın verilmemesi hakkında millet tarafından ettiğim rica ve iddiâlar imiş.”²⁴

Bununla birlikte gazetesinin imtiyaz sahibi Ahmet Tevfik Efendi, 1 Ekim 1897'de gazetesini bu kez “**Akbaba**” ile okuyucularının karşısına çıkacak, bu gazete her yönü ile **Kokonoz**'un devamı olacak ve “*Memalik-i mahrusa-i şâhâneye duhulü ba-irade-i seniyye...*”²⁵ yasaklanacaktır. Belki de bu nedenle **Akbaba** da kısa bir süre sonra kapanacaktır.

Feryad Gazetesi

Bu yıllarda Kıbrıs'ta yayımlanan gazetelerden biri de **Feryat** Gazetesidir. Gazete 1899 yılının sonlarında, 11 Kanun-ı evvel 1899 tarihinde yayımlanmaya başlanmıştır. Gazete 15 günde bir yayımlanıyordu. 1933 yılında Kıbrıs gazeteciliği üzerine bir araştırma yapan ve bunu gazetesi **Söz**'de tefrika halinde yayımlayan Mehmet Remiz Bey'e göre, “*Gazetenin muharrirliğini İsmail Fethi isminde bir zat deruhte etmişti. Feryat hakiki bir Jön Türk gazetesi olarak çıkmış ise de 4 nüsha çıktıktan sonra durmuş ve bir daha çıkmamıştır. Hususî olarak aldığımız malumata göre Feryat Gazetesi yine Osmanlı Hükûmeti'nin işareti üzerine tatil edilmiş ve sahibi ayda üç yüz kuruş bir tahsisata bağlanmıştır.*”²⁶ Gerçekten de bu gazete daha ilk sayıdan itibaren İstanbul Hükûmeti'nin muhalefetiyle karşılaşmış görünmektedir. Çünkü gazetesinin çıkışından sadece 16 gün sonra Yıldız Sarayı Baş Kâtiplik Dairesi'nden yazılan ve 12 Şaban 1317 (27 Aralık 1899) tarihini taşıyan bir belgeye göre “*Bu kere Kıbrıs'ta tab' ve neşrine başlanılmış olduğu dersaadete vürûd eden birinci numarolu nüshasından anlaşılan Feryad nam*

²³ BOA, İrade-i Husûsî, Tarih:1315.Ra.10; Vesika No:116.

²⁴ **Akbaba**, 27 Mayıs 1314, Sayı:17'den aktaran Harid Fedai, **Kıbrıs Türk Kültürü, Bildiriler I**, Ankara 2002, s.159.

²⁵ a.g.e.

²⁶ Mehmet Remzi Bey, *Kıbrıs'ta Gazete'nin Tarihçesi* 5, **Söz**, 17 Ağustos 1933, s.3.

*hezeyannamenin (sayıklama, saçma sapan konuşma) memalik-i şahanenin hiç bir tarafına ithal olunmasına meydan verilmemesi şeref-südur buyurulan irade-i seniye-i cenab-ı hilâfetpenahi iktiza-yı âliyesinden olmağla...*²⁷ gerekenin yapılması istenmekteydi. Belgenin arkasında bulunan yazıdan bu emrin İçişleri, Gümrük, Telgraf, Zaptiye bakanlıklarına bildirildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle gazetenin ömrü çok kısa olmuştur.

Mirat-ı Zaman

Önce **Zaman** Gazetesinin yazarları arasında yer alan sonra da **Kokonoz**'u ve **Akbaba**'yı yayınlayan Ahmet Tevfik Efendi, 3 Mart 1900 tarihinde yayın hayatına başlayan **Mirat-ı Zaman** Gazetesinin imtiyaz sahibi ve gazeteyi yayımlayan kişidir.²⁸ Bu gazete 11 Nisan 1910 tarihine kadar yayınlanmıştır.

Mehmet Remzi Bey'e göre, "haftalık bir Jön Türk gazetesi" olan **Mirat-ı Zaman** da ilk sayılarından itibaren İstanbul Hükûmetince hoş karşılanmamış görünmektedir. Bunda gazetenin imtiyaz sahibi Ahmet Tevfik Efendi'nin basın hayatındaki geçmişi ve fikirleri herhalde etkili olmuştur. 1908 yılında Meşrutiyet ilan edildiği zaman **Mirat-ı Zaman** var gücüyle Meşrutiyeti desteklemiştir. Hatta Ahmet Tevfik Efendi bir de "Bela-yı İstibdad" adlı tiyatro eseri yazarak bastırmıştır.

Kıbrıs'ta 1900 yılında yayımlanmaya başlayan **Mirat-ı Zaman** Gazetesi, BOA'nde bulunan ve 2 Rebiülevvel 1319 (19 Haziran 1901) tarihini taşıyan bir belgede, "Lefkoşa'da çıkan ve mündericatu hezeyannameden ibaret olan" bir gazete olarak tanımlanmaktadır. Kıbrıslı Ahmet Tevfik Efendi ile Vizeli Rıza,²⁹ bu gazetede "bir takım neşriyat-ı muzırıra ve hainhaneye cür'et eyledikleri" iddiasıyla zanlı durumunda bulunmaktaydılar. Adı geçen kişiler Osmanlı Ceza Kanunu'nun 58. maddesi gereğince "hey'et-i ithamiyeden cinayetle ithamlarına karar verilmiş ve haklarında" çıkarılan tutuklama emri yayınlanmak üzere gazetelere gönderilmiştir.³⁰

Yaklaşık iki hafta sonrasının tarihini taşıyan bir başka belgeden öğrendiğimize göre **Mirat-ı Zaman** yazarları Ahmet Tevfik Efendi ile Vizeli Rıza Bey 14 Temmuz 1901 tarihinde "Mahkeme-i Cinayette" giyaplarında yargılanmışlar, suçları sabit görülmüş ve Ceza Kanunu'nun 58. maddesine göre, "müebbeden kal'abend edilmelerine" ve ayrıca ilgili kanunun otuzuncu maddesi hükmünce "hukuk-ı medeniyeden ıskat kılınmalarına ve zaten haczine karar verilmiş olan mallarının ... idare

²⁷ BOA, İrade-i Husûsî, Tarih:1317.Ş.24 ; Vesika No:52.

²⁸ Mehmet Remzi Bey, *Kıbrıs'ta Gazete'nin Tarihçesi* 5, **Söz**, 17 Ağustos 1933, s.3.

²⁹ Mehmet Remzi Mey'e göre, "meşhur Vizeli Hoca Rıza Efendi ile İzmirli Saffet Bey'in buna yazı yazmaya başlamaları ile büyük bir kıymet ve ehemmiyet alıyordu.." Mehmet Remzi Bey, *Kıbrıs'ta Gazete'nin Tarihçesi* 5, **Söz**, 17 Ağustos 1933, s.3.

³⁰ BOA, Tasnifin Kodu: Y.PRK..AZN ; Dosya No: 22, Gömlek Sıra No:8.

edilmesine” de karar verilmiştir.³¹İlgili belgeler Adliye Nazırı'nın imzasını taşımaktadırlar.

Ancak, bütün bunlara rağmen **Mirat-ı Zaman** gazetesinin yayın hayatı 1910 yılına kadar devam etmiştir.

İslâm Gazetesi

İslâm Gazetesi, Kıbrıs Türk Kültür hayatında birçok esere imza atmış Hafız Cemalettin (Lokman Hekim) tarafından yayımlanmıştır. Dr.Hafız Cemal Kıbrıs'ta Türkçe bir gazete yayımlamaya neden ihtiyaç duyduğunu şöyle anlatmaktadır: “*Rumların on dört muntazam ve mükemmel gazete ve matbaalarına mukabil, ancak iki tane gazetemiz³² intişar ediyordu ki o zaman yalnız hurufatı olan bu gazetelerin matbaa makineleri olmadığından Rum matbaalarında cerideler tab' olunuyordu.*

Bilirdim ki matbuat ruh-ı terakkiyat, rehber-i saadet ve ulüv-i fikrettir. Bilirdim ki, gazeteler birer seyyar mektep-i fazilet, hatib-i kudsiyettir... Birçok Rum gazeteleri yalan dolan şeyler yazarak ahalimizi gitgide Yunan-perestiye sevk ediyorlar.Bir taraftan hellenizlik büyütülüyor. Diğer cihetten İngilizlere çok meyl vaki oluyor. Bu sayede (Osmanlılık hissiyat-ı ulviyyesi) gündün güne ahalimiz arasında sönüyor... Düşündüm ki (İslâm Gazetesi) namı altında bir ceride ve mükemmel bir matbaa küşad edeyim de hem vatandaşlarımın efkârını açayım hem de ahalimizin bünyesinde meknun ve mahfuz kalan Osmanlılık hissiyatını uyandırayım!”³³

Aslen Kıbrıslı olan Hafız Cemal 1905 yılında İstanbul'dan kaçarak memleketi olan Kıbrıs'a gelmiştir. Doktor Hafız Cemal “*Mekteb-i Tıbbîye-i Şahane muallim muavinlerinden iken Yemen'e memur buyurulduğu ve gözlerindeki rahatsızlık hasebiyle mahall-i memuriyetine azimet etmeyerek memleketi olan Kıbrıs'a gittiği anlaşılmış ve Yemen'e memur edilen efrad ve zubbât-ı askeriyeden bir takımlarının esna-yı rahda bu suretle savuşmakta oldukları görülmekte bulunmuştur.*”³⁴ Kaçışından dolayı da “*fırarından naşi gıyaben altı ay hapse mahkum...*” edilmiştir.³⁵

Doktor Hafız Cemal Efendi, Kıbrıs'a geldikten ve Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminden izin alarak sonra 18 Nisan 1907 tarihinde “**İslam**” adıyla bir

³¹ BOA, Tasnifin Kodu: Y.PRK..AZN ; Dosya No: 22, Gömlek Sıra No:8.

³² Bu gazeteler **Mirat-ı Zaman** ve **Sünuhat** gazeteleriydi.

³³ Doktor Hafız Cemal, **Kıbrıs Osmanlılarına Mahsus Son Hediye-i Acizanem Yahut Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım**, Lefkoşa 1909, s.81-82. (Kitabın bu bölümünün orjinal metninin fotokopisine bana ulaştıran Sayın Harid Fedai'ye teşekkür ederim.Bu anı kitabı Harid Fedai tarafından yeni harflerle de yayımlanmıştır.).

³⁴ BOA,Yıldız Tasnifi,Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü (Y.MTV), Dosya No:298, Gömlek Sıra No:140.

³⁵ BOA,Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü (Y.MTV), Dosya No:298, Gömlek Sıra No:140.

gazete yayımlamaya başlamıştır.³⁶ Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi, **İslâm** Gazetesinin çıkışından 5 gün sonra durumu İstanbul'a bildiren bir yazı yazmıştır. Doktor Hafız Cemal'in çıkardığı **İslâm** adlı gazetenin "*birinci nüshasıyla ol babdaki matbu' ilannamesi bir paket derununda*" Kıbrıs naibi Osman Nuri Efendi tarafından İstanbul'a gönderilmiştir.³⁷

Bu arada Doktor Hafız Cemal de boş durmamıştır. "*Arz-ı ubudiyyet ve izhar-ı sadakat maksadıyla*" İçişleri Bakanlığına hitaben bir yazı hazırlamış ve bunu 1 Mayıs 1907 tarihinde Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi aracılığıyla İstanbul'a göndermiştir.³⁸

Hem Naib Osman Nuri Efendi'nin yazılarını, hem onun gönderdiği **İslâm** Gazetesinin birinci nüshasını hem de Doktor Hafız Cemal'in sunduğu "*istirhamnameyi*" inceleyen İçişleri Bakanlığı'nın 8 Haziran 1907 tarihli cevabı hükûmetin Kıbrıs Türk basınına bakış açısını da yansıtmaktadır. Bakanlık ilgili yazısında şöyle demektedir:

"*Mümaileyhin Kıbrıs'ta neşrine başlamış olduğu gazetenin mefuz nüshasında menâfi-i hükûmet-i seniyye dokunur muzır bir cihet görülemeyip ecza-yı memalik-i şahaneden bir mahalde neşr olunan gazetenin memalik-i saire-i şahaneye külliyyen men'-i ithali cihetine gidildiği takdirde bazı emsali gibi bilahire tahvil-i lisan ile neşriyet-ı muzırreye ibtidar etmesi muhtemel olduğundan şimdilik salif-ül isim gazeteden vürud edecek nüshaların matbuat-ı dahiliye dairesince muayeneye tabi tutulması ve şayed neşriyet-ı muzırreyi ütiyad ettiği görülürse o vakit külliyyen men-i idhali yoluna gidilmesi muvafık-ı maslahat olacağı varid-i hatır-ı acizi olmuş ise de isti'zan-ı muameleye mübaderet kılındı...*"³⁹

Anılarında yazdığına göre Hafız Cemal'in en büyük korkusu gazetesine "Jön gazetesi" denilmesiydi. Çünkü böylece "*Hiçbir köye gidemeyecek! Ve kasabalarda bile yakılacak*" idi. İstibdad idaresinin bütün kötülüklerini yazmak gerektiğini belirten Hafız Cemal bu konuda çok düşündüğünü ve sonuçta şu karara vardığını söylüyor: "*Adaletperverane, bitarafane, hürriyetperverane bir meslek...*" takip etmek.⁴⁰

Fakat istibdad döneminde İstanbul'a jurnal edilmemek çok zordu. Hafız Cemal'in gazetesinin ilk sayısı İstanbul'a daha o anda gönderilmişti bile.(Anılarında "*her ne kadar gazetemizin bir numerosu memalik-i*

³⁶ Cemalettin Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı, (1878-1981)**, (basım yeri ve tarihi yok.), s.40.

³⁷ BOA, Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü (Y.MTV), Dosya No: 298, Gömlek Sıra No:140, 11 Nisan 323 tarihli belge.

³⁸ BOA, Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü (Y.MTV), Dosya No:298, Gömlek Sıra No:140, 20 Nisan 323 tarihli belge.

³⁹ BOA, Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü (Y.MTV), Dosya No:298, Gömlek Sıra No:140, 26 Mayıs 323 tarihli belge.

⁴⁰ Doktor Hafız Cemal, a.g.e, s.83.

Osmaniyeye girmemişse de" diye yazıyorsa da bu doğru değildir.)⁴¹ Çünkü İstanbul Hükûmeti, Kıbrıs ile bağlarını koparmamış olmadığı gibi adanın hukukî olarak da sahibi idi. Bu nedenle basın ve yayın organlarını kontrolünde bulunduruyordu. Nitekim bir süre sonra **İslâm** Gazetesi İstanbul Hükûmeti tarafından "*evrak-ı muzırra addedilerek men' olundu.*"⁴²

Gazetenin imtiyaz sahibi Hafız Cemal "*şiddetli eleştirilerden*⁴³ kendisini kurtaramamıştır. *Üzüntüden hastalanan Doktor Hafız Cemal... İslâm Gazetesini*" kapatmış ve İstanbul'a gitmiştir.⁴⁴

SONUÇ

1910 yılına gelindiğinde ve geriye bakıldığında Kıbrıs'ta uzun ömürlü bir Türkçe gazeteye rastlanmamaktadır. Oysa adada 20-30 yıldan beri yayımlanan Rumca gazeteler vardı. Resmi kayıtlara göre, 1909 yılında Kıbrıs'ta yayımlanmakta olan gazete ve dergiler şunlardı:

1. Agon, haftalık gazete, Rumca.
2. Auge, on beş günde bir yayınlanan gazete, Rumca.
3. Alitia, haftalık gazete, Rumca.
4. Elefteria, haftalık gazete, Rumca.
5. Enosis, haftalık gazete, Rumca.
6. Helicon, Aylık dergi, Rumca.
7. Kokonoz, haftalık gazete, Türkçe.
8. Kipriakos Filaks, haftalık gazete, Rumca.
9. Neon Etnos, haftalık gazete, Rumca.
10. Foni tis Kipru, hafatalık, Rumca.
11. Rayah, haftalık gazete, Rumca.
12. Salpinx, haftalık gazete, Rumca.
13. Salamis, haftalık gazete, Ruamca.
14. Sünuhat, haftalık gazete, Türkçe.
15. Dünya, aylık dergi, Rumca.

⁴¹ Doktor Hafız Cemal, a.g.e, s.84.

⁴² Doktor Hafız Cemal, a.g.e, s.84.

⁴³ Özellikle Sünuhat Gazetesi tarafından hemen hemen tüm girişimleri baltalanmıştır.

⁴⁴ Cemalettin Ünlü, a.g.e, s.41.

16. Zenon, 15 günde bir yayımlanan dergi, Rumca.⁴⁵

1892 yılındaki yayın listesi ile 1909 yılındaki yayın listesi karşılaştırıldığında Rumca gazetelerin hem sayı açısından (tiraj dahil) hem de devamlılık açısından Kıbrıs Türkleri'ninkinden daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca o yıllarda yayımlanmış hiç Türkçe dergi yokken birkaç tane Rumca dergi vardır.

1905-1909 yılları arasında Kıbrıs'ta bulunan ve İslâm Gazetesini yayımlayan Hafız Cemal anılarında iki toplum arasındaki bu farklılığı şu şekilde yansıtmaktadır: *"Kıbrıs'ın bütün kasaba ve köylerini gezerken dikkat ettim ki en ufak bir Rum köyüne bile destelerle gazeteler geliyor. Muallimler hatta rençberleri mekteplileri gazete okunuyor Kıbrıs'ta cem'an on dört Rum gazetesi her hafta inişar ediyor. Dikkat ettim ki islâm köylerinin ancak yüzde birine Kıbrıs'ta çıkan Türkçe gazetelerden gidiyor. Fakat köylüler okumuyorlar bile. Hatta bazı muallimler gazeteyi okusalar bile anlayamıyorlardı. Köylüler bir takım gazeteleri (Jön gazetesi) dir diyerek elleri bulaşmasın fikrine teb'an maşa ile tutup ateşe atarlar veyahut parçalarlardı."*⁴⁶

Ele aldığımız dönemde Kıbrıs'ta Türkçe gazete yanında Türkçe kitaplar da yayımlamaya başlamışlardır. Ancak kitapların sayıları söz konusu ettiğimiz dönemde 5-6 kadardır. Gazeteler de pek uzun ömürlü olmamıştır. Bunda, gazetelerin ada içinde karşılaştıkları sorunlar kadar, örneğin okuma yazma oranının düşüklüğü ve gazetelerin abonelerinden bile zaman zaman para alamamaları gibi, ada dışında karşılaştıkları sorunlar da etkili olmuştur. Bu dış sorunların en önemlisi Osmanlı Hükûmeti olmuştur. Kıbrıs idarî olarak İngiliz yönetiminde bulunsa da hukûki olarak Osmanlı hakimiyetinde sayıldığı için, Osmanlı Hükûmeti zaman zaman adadaki Türk basınına müdahale etmiş, bazen desteklenmiş ama çoğunlukla gazetelerin Osmanlı ülkesine girişi yasaklanmış hatta kapatılmaları için ne gerekiyorsa onlar yapılmıştır. Çünkü o yıllarda Kıbrıs, her ne kadar Osmanlı toprağı sayılıyor idiyse de fiili olarak İngiliz yönetiminde olduğundan Kıbrıslı Türkler doğrudan Osmanlı yönetimi altında yaşayanlardan daha özgür bir şekilde fikirlerini ortaya koyabiliyorlardı. Böyle bir davranış İstanbul'daki istibdad yönetiminin hoşuna gitmemiş, gazetelerin Osmanlı ülkesine girişini yasaklama yoluna gidilmiş, imtiyaz sahipleri gıyaplarında yargılanarak mahkum ettirilmiş veya gazetelerin kapatılmasına çalışılmıştır. Böylece Kıbrıs Türk basınının Rum basını karşısında gelişmemesinde ve devamlılık gösterememesinde Osmanlı Hükûmeti'nin de etkisinin olduğu söylenebilir.

⁴⁵ Cyprus Blue Book 1909-1910, Government Printing Office, Nicosia 1910, s.218.

⁴⁶ Doktor Hafız Cemal , a.g.e., s.80-81.